

Tadeusz SZULC*

STATUS PRAWNOMAJĄTKOWY LUDWIKI MARII DE GONZAGA W ŚWIETLE INTERCYZY MAŁŻEŃSKICH Z ROKU 1645 I 1649

(Streszczenie)

Związek małżeński Ludwika Marii Gonzaga z Władysławem IV Wazą wyniósł księżniczkę na szczyt hierarchii społecznej. Postanowienia kontraktów małżeńskich z 1645 i z 1649 roku były bardzo korzystne dla Ludwika Marii. Wysokość posagu wynosiła 2 100 000 liwrow. Z tej kwoty król Polski otrzymywał 600 000 liwrow. Pozostała suma była do dyspozycji królowej. Ludwika Maria miała otrzymać od Rzeczypospolitej oprawę posagu. Zachowywała ona również prawo do własnego majątku we Francji i w Rzeczypospolitej. Pozycja prawno-majątkowa królowej stwarzała dobrą podstawę dla realizacji jej zamierzeń.

Słowa kluczowe: intercyza ślubna królowej; pozycja prawna królowej; pozycja majątkowa królowej; posag królowej; oprawa królowej

1. Wprowadzenie

Intercyzy staropolskie cieszą się zainteresowaniem badaczy, o czym świadczą publikacje tekstów wraz z omówieniem ich treści¹. Sprawy posagowe na podstawie intercyz magnackich spisanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku

* Dr hab. prof. nadzw. UŁ, Katedra Powszechnej Historii Państwa i Prawa, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki; e-mail: tadeusz_szulc@wp.pl

¹ Podajemy przykładowo: **K. Stasiewicz, J. Długosz**, *Intercyza wiedeńska z 1667 roku*, Przegląd Humanistyczny 1988/32/10 (277), s. 159–163; **J. Kowalkowski**, *Posag Anny Myśleckiej, żony Fabiana Kowalkowskiego w świetle układu poślubnego z 1593*, Genealogia Studia i Materiały Historyczne 1993/3, s. 95–106; **J. Pielas**, *Zabezpieczenie praw majątkowych Anny Stanisławskiej w intercyzie przedślubnej z 1669 roku*, Almanach Historyczny 2000/2, s. 209–217; **M. Zimmerman**, *Intercyza przedślubna Barbary Szembekówny i Seweryna Rzewuskiego z 1726 roku*, Genealogia Studia i Materiały Historyczne 2006/18, s. 127–133; **M. Kupczewska**, *Intercyza ślubna z Katarzyną księżniczką Ostrogską, między księżną Imcią Anną z Szemberka Ostrogską*

przedstawiła Teresa Zielińska². Ogólne rozważania o małżeństwie staropolskim w oparciu o teksty trzydziestu siedmiu intercyz znajdujących się w Archiwum Państwowym (oddział na Wawelu) przedstawiła Jolanta Kuchta³. Analizując umowy ślubne oblatowane w krakowskich księgach grodzkich na przełomie XVII–XVIII wieku, Mariusz Lubczyński rozpatrywał majątkowe aspekty związków małżeńskich⁴. Relacje majątkowe wybranych małżeństw kręgu magnackiego w okresie XVI–XVIII wieku, jako jedną z przyczyn ówczesnych rozwodów, omówiła Iwona Kulesza-Woroniecka⁵. Katarzyna Sulej, w oparciu o kontrakty przedślubne z lat 1571–1782, znajdujące się w AGAD, zajęła się problemami prawno-majątkowymi związanymi z zawieraniem małżeństw szlacheckich⁶.

O obowiązkach wynikających z intercyzy ślubnej Zygmunta I i Bony Sforzy pisał Władysław Pociecha⁷. O ile ogólną charakterystykę polityki dynastycznej Jagiellonów i układów małżeńskich członków tej dynastii przedstawia Urszula Borkowska⁸, to jednak zagadnienie przedmałżeńskich kontraktów⁹ polskich monarchów elekcyjnych nie doczekało się szerszego omówienia¹⁰. O zawiera-

województwa uczynioną a Imcią Panem Tomaszem Zamoyskim wojewodą kijowskim, Białostockie Teki Historyczne 2013/2, s. 287–293.

² **T. Zielińska**, *Rozważania nad kwestią wyposażenia szlachcianek w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII stuleciu*, Kwartalnik Historyczny 1989/95/1–2, s. 93–109.

³ **J. Kuchta**, *Instytucja małżeństwa w świetle intercyz przedślubnych w okresie staropolskim*, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, Folia 43, *Studia Historia VI* (2007), s. 65–75.

⁴ **M. Lubczyński**, *Zawieranie małżeństw przez szlachtę w świetle intercyz przedślubnych oblatowanych w krakowskich księgach grodzkich w latach 1680–1730*, w: **H. Suchojad** (red.), *Wesele, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, *Semper*, Warszawa 2001, s. 144–155.

⁵ **I. Kulesza-Woroniecka**, *Rozwody w rodzinach magnackich w Polsce XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Historyczne, Poznań – Wrocław 2002.

⁶ **K. Sulej**, *Mariaże magnackie w XVI–XVIII wieku na podstawie intercyz przedślubnych*, w: **A. Karpiński** (red.), *Spółczesność Staropolska*, t. III *Spółczesność a rodzina*, DiG, Warszawa 2011, s. 63–87.

⁷ **W. Pociecha**, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. I, Nakł. PTPN, Poznań 1949, s. 211–213, 240–241; tekst intercyzy s. 260–263.

⁸ **U. Borkowska OSU**, *Pacta matrimonialia domu Jagiellonów*, *Roczniki Humanistyczne* 2000/48/2 – *Cursus mille annorum ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu*, s. 44–60.

⁹ W tekście używamy zamiennie terminów: intercyza, kontrakt, układ, umowa ślubna.

¹⁰ W przeciwieństwie do intercyz szlacheckich kontraktom przedmałżeńskim królów szlacheckiej Rzeczypospolitej nie poświęcono dużo uwagi, mimo że zostały opublikowane przez **Macieja Dogiela** w *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I, cz. 1–2, Wilno 1758; tekst kontraktu zamieszczony jest również w: *Recueil des traites de paix, de treve, de neutralite, de confederation, d'alliance, et de commerce, Fitas par les Rois de France avec tous les princes, et potentats de l'Europe... en six tomes*, assemble, mis en order, et imprime

nych układach wspomina się na marginesie prac poświęconych poszczególnym monarchom elekcyjnym i ich żonom¹¹.

Przedmiotem artykułu jest status prawny Ludwiki Marii w świetle postanowień kontraktów małżeńskich z Władysławem IV Wazą (1645) i następnie z jego bratem, Janem Kazimierzem Wazą (1649). Będąc poddaną króla Francji Ludwika XIV, Ludwika Maria wstąpiła w związek małżeński z królem Polski. Urszula Augustyniak pisze o Ludwice Marii: „niezależnie od osobistych zdolności, z pewnością nie była partią odpowiednią dla polskiego króla, ani z racji wieku (35 lat), ani koligacji czy posagu”¹². Powstaje zatem pytanie, jakie zmiany zaszły w jej statusie prawnym z chwilą zawarcia tego związku, a jakie po śmierci

par **Frederic Leonard**..., a Paris M.DC.XCIII; **F. Quatrini**, *Eleonora d’Austria, Maria Anna d’Asburgo-Spagna e Maria Ludovica Gonzaga Nevers: tre regine in viaggio nell’Europa moderna*. Sigla del settore scientifico-disciplinare M.STO/03 praca doktorska Università degli Studi della Tuscia, coordinatore prof. Gaetano Platania, s. 246–248.

¹¹ **W. Dobiecki**, *Cecylia Renata Austriaczka. Władysława IV pierwsza małżonka*, w: Dzwon Literacki Pismo Zbiorowe, t. III, Druk Juliana Kaczanowskiego, Warszawa 1846, s. 337; *Encyklopedia Powszechna*, t. 18, nakład i druk S. Orgelbranda, Warszawa 1864, s. 100 s.v. **J. Bartoszewicz**, *Marya Ludwika Gonzaga de Nevers*; **K. Szajnocha**, *Krzysztof Opaliński, Dzieła...*, t. III *Szkie historyczne*, wyd. nakładem i drukiem J. Ungra, Warszawa 1876, s. 104; **T. Korzon**, *Dola i niedola Jana III Sobieskiego 1629–1696*, t. II, Nakł. AU, Kraków 1898, s. 340; **K. Hartleb**, *Sejm inkwizycyjny r. 1592*, Druk W. Łoziński pod zarz. J. Niedopada, Lwów 1912, s. 3; **A. Śliwiński**, *Król Władysław IV*, Wyd. M. Arcta w Warszawie, Warszawa 1925, s. 155; PSB, t. III, **W. Konopczyński** (red.), Warszawa 1937, s. 213 s.v. **W. Czaplinski**, *Cecylia Renata*; *ibidem*, t. VI, Kraków 1948 s. 221 s.v. **K. Piwarski**, *Eleonora Maria Józefa (1653–1697)*; *ibidem*, t. XVIII, **E. Rostworowski** (red.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973, s. 107 s.v. **Z. Libiszowska**, *Ludwika Maria Gonzaga*; **A. Przyboś**, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Wyd. Literackie, Kraków – Wrocław 1984, s. 93; **Z. Libiszowska**, *Królowa Ludwika Maria*, Zamek Królewski, Warszawa 1985, s. 5; **E. Rudzki**, *Polskie królowe. Żony królów elekcyjnych*, II, Instytut Prasy i Wydawnictw „Novum”, Warszawa 1987, s. 128; **H. Wisner**, *Zygmunt III Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 59, 85; *idem*, *Władysław IV Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995, s. 151, 159; **J. Dorobisz**, *Jakub Zadzik (1582–1642)*, Uniwersytet Opolski, Opole 2000, s. 295–296; **M. Sokalski**, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, wyd. Adam Marszał, Kraków 2002, s. 117; **R. Kołodziej**, *Pierwszy sejm z 1637 roku*, wyd. Adam Marszał, Szczecin 2003, s. 21, 207; **Z. Wdowiszewski**, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Avalon, Kraków 2005, s. 224, 225, 229, 230; **P.P. Spaczyński**, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Universitas, Kraków 2013, s. 142; **A. Barwicka-Makula**, *Od wrogości do przyjaźni. Habsburgowie austriaccy wobec Polski w latach 1587–1592*, wyd. UŚ WNS, praca doktorska pod kierunkiem dr. hab. R. Skowrona, Katowice 2013, s. 354; **T. Szulc**, *Status materialny Marii Kazimiery Sobieskiej po jej koronacji*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2014/91/1, s. 179–201.

¹² **U. Augustyniak**, *Wazowie i królowie rodacy. Studium władzy królewskiej w Rzeczypospolitej XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1999, s. 161.

Władysława IV, przy powtórnym jej małżeństwie. Kolejną kwestią jest również pozycja majątkowa Ludwiki Marii, bowiem jako poddana króla francuskiego¹³, będąc osobą prywatną, posiadającą majątek we Francji, została małżonką króla polskiego. Podstawę źródłową artykułu stanowią przekazy drukowane¹⁴.

2. Pozycja prawna Ludwiki Marii de Gonzaga w świetle intercyz małżeńskich

Stanisław Orzechowski wylicza elementy, do których przy zawieraniu związku małżeńskiego przywiązywali wagę szlacheccy rodzice pary młodej:

Ja, dziewczę swej godnego męża a sobie zięcia szukając, patrzę na ród jego, na zacność jego, na zachowanie i dostatek jego; o czym są prawa i zwyczaje ludzkie; to jest: dziewczki mojej prawem polskim godzien ten jest, który rodem równym mnie jest¹⁵.

Autor wypowiedzi podkreślał równość stanową osób, które zawierały związek. Przestrzegane to było również w rodzinach królewskich. Monarchowie polscy wstępowali w związki z partnerkami pochodzącymi z królewskich rodzin. Wyjątkiem były cztery niedynastyczne małżeństwa¹⁶, z których dwa miały miejsce w XVI wieku. Pierwszym było małżeństwo Zygmunta I z Barbarą Zapolyą, córką wojewody siedmiogrodzkiego¹⁷. Drugim – małżeństwo Zygmunta II Augusta, który ożenił się ze swoją poddaną Barbarą Radziwiłówną, wdową po wojewodzie trockim Stanisławie Gasztołdzie.

¹³ **Fr. De Motteville**, *Anna Austriaczka i jej dwór*, wybór i przekład J. Wachowska, wstęp i przypisy Z. Libiszowski, Czytelnik, Warszawa 1978, s. 94–95.

¹⁴ Teksty intercyz królewskich z 1645 i 1649 r., pisma polityczne, prace, pamiętniki, listy: *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I Macieja Dogiela, Martiniere Antoine-Augustin Bruzen de la, Jeana de Laboureur, Frederic Leonard, Michela de Marolles, Françoise B. de Motteville, Stanisława Orzechowskiego, *Portofolio królowej Maryi Ludwiki*, Stanisława A. Radziwiłła, Kardynała Retza, Saint-Marie Anselme de..., Paul L. Simplicien, *Źródła w: K. Waliszewski, Polsko-francuskie stosunki w XVII wieku. Opowiadania i źródła historyczne ze zbiorów archiwalnych francuskich publicznych i prywatnych*, Druk. UJ, Kraków 1889.

¹⁵ **Stanisława Orzechowskiego** *polskie dialogi polityczne (Rozmowa około egzekucyjnej i Quincunx)*, 1563–1564, wyd. J. Łoś, z objaśnieniami historycznymi S. Kot, Kraków 1919, s. 103.

¹⁶ Pierwszym nie dynastycznym małżeństwem był związek Władysława II Jagiełły z jego poddaną, Elżbietą z Pilczy Granowską, do którego doszło w 1417 r., w rok po śmierci Anny Cylijskiej, drugiej żony króla Władysława II Jagiełły, **Z. Wdowiszewski**, *Genealogia...*, s. 73–74. Drugim było kolejne małżeństwo Jagiełły z Zofią (Sońką) córką Andrzeja, syna Iwana Olgimuntowicza z Holszan, namiestnika kijowskiego z ramienia Witolda. Zdaniem Wdowiszewskiego Andrzej nie był księciem, *ibidem*, s. 76.

¹⁷ Najwyższy urzędnik świecki Węgier, **M. Wiszniewski**, *Pomniki historii i literatury Polskiej*, T. IV, w Drukarni D.E. Fridleina, Kraków 1837, s. 118; PSB, I, s. 293 s.v. **W. Pocięcha**, *Barbara Zapolya*.

TABELA 1: Związki małżeńskie królów polskich w XVI i I połowie XVII wieku

Monarcha	Małżonka	Data zawarcia związku	Pochodzenie małżonki
Aleksander	Helena	1495	córka wielkiego księcia moskiewskiego Iwana III Srogiego i Zofii Paleolog;
Zygmunt I	Barbara Zapolya	1512	córka pana na Trenczynie, hrabiego spiskiego, wojewody siedmiogrodzkiego Stefana Zapolyi i Jadwigi księżniczki cieszyńskiej;
	Bona Sforza Aragońska	1518	córka księcia Mediolanu Giana Galeazza Sforzy i księżnej Izabeli Aragońskiej, córki króla Neapolu Alfonsa II, księżnej Bari i Rosano;
Zygmunt II August	Elżbieta Habsburżanka	1543	córka króla Czech i Węgier, arcyksięcia Ferdynanda Habsburga, brata cesarza Karola V i Anny Jagiellonki, córki króla Węgier, Władysława Jagiellończyka;
	Barbara Radziwiłłówna	1547	wdowa po wojewodzie trockim Stanisławie Gasztoldzie, córka marszałka nadwornego i hetmana litewskiego Jerzego Radziwiłła i Barbary Kola z Alejowa;
	Katarzyna Habsburżanka	1553	córka króla rzymskiego, arcyksięcia Ferdynanda Habsburga brata cesarza Karola V i Anny Jagiellonki, córki króla Węgier Władysława Jagiellończyka;
Stefan Batory	Anna Jagiellonka	1576	córka króla Zygmunta I i Bony Sforzy;
Zygmunt III Waza	Anna Habsburżanka	1592	starsza córka arcyksięcia austriackiego Karola II i Marii ks. Bawarskiej, siostry cesarza Rudolfa II;
	Konstancja Habsburżanka	1605	młodsza córka arcyksięcia austriackiego Karola II i Marii ks. Bawarskiej, siostry cesarza Rudolfa II;
Władysław IV Waza	Cecylia Renata Habsburżanka	1637	córka cesarza Ferdynanda II i Marii Anny, ks. Bawarskiej.

Źródło: oprac. własne na podst. **Z. Wdowiszewski**, *Genealogia...*, s. 108–109, 118–119, 121, 145, 147, 149, 151, 152–153, 159, 224–225, 229.

Ludwika Maria de Gonzaga była księżniczką mantuańską, córką księcia Karola Gonzagi¹⁸ i Katarzyny de Guise, księżnej Maine. Linia, z której wywodziła się Ludwika, była młodszą gałęzią rodu Gonzagów. Początek dał jej Ludwik, trzeci syn Fryderyka II, księcia Mantui, osiedliwszy się w połowie XVI wieku we Francji. Ludwika Maria należała do jednej z najświetniejszych i najlepiej skoligaconych

¹⁸ Ludwik IV Gonzaga osiedlił się we Francji zostając francuskim księciem. Linia Gonzagów od 1560 r. naturalizowała się we Francji, **W.S. Magdziarz**, *Anna Austriaczka*, PIW, Warszawa 2013, s. 77.

rodzin arystokratycznych siedemnastowiecznej Francji. Jej bracia wcześniej zmarli, młodsze siostry, Annę i Benedyktę¹⁹, oddano do klasztoru. Ojciec Marii, Karol I książę de Nevers, Rethel, był parem Francji i księciem d'Arches, gubernatorem Szampanii i Brie, od 1631 roku księciem Mantui i Monferrat²⁰. Jako córka udzielnego księcia zaczęła się tytułować od 1627 roku Marią Mantuańską²¹. Po śmierci ojca w 1637 roku, księstwa Mantui i Montferrat przeszły na jego wnuka, a jej bratanica, Karola III (ur. 31 października 1629 roku)²². Francuskie posiadłości Gonzagów, wraz z tytułem księżnej de Nevers, przejęła Maria, uzyskując decyzją królewską dyplom na namiestnictwo tej prowincji²³. Otrzymała w posiadanie pałac Nevers w Paryżu, zachowała również tytuł księżniczki mantuańskiej.

Zamiar Władysława IV Wazy pojęcia za żonę poddanej króla Francji, jak pisze Michał Serwański, spotkał się z krytyką²⁴. Problem ten, na polecenie Władysława IV, został poruszony przez kanclerza wielkiego koronnego Jerzego Ossolińskiego w trakcie polsko-francuskich rokowań z posłem francuskim Ni-

¹⁹ Benedykta zmarła w 1638 r., **K. Targosz**, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, s. 24. Z kolei Anna wystąpi z klasztoru i pozostanie u boku najstarszej siostry, *ibidem*.

²⁰ Starsza linia Gonzagów wymarła w 1626 r. Wojna o sukcesję zakończyła się w 1631 r. **A. de Saint-Marie, H. Caille du Fourny, L. Potier de Courcy**, *Histoire généalogique et chronologique de la Maison Royale de France, des Pairs, Grand Officiers de la Couronne...*, t. 3, par la Compaigne des Libraires, a Paris 1728, s. 713; **Paul L. Simplicien**, *L'Etat de la France*, Tome troisieme, chez Michel-Etienne David, Paris 1736, s. 59; **J.A. Gierowski**, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003, s. 240.

²¹ **K. Waliszewski**, *Maria Mantuańska Królowa Polska 1644–1648. Studium biograficzne na podstawie źródeł rękopiśmiennych*, Biblioteka Warszawska 1885/3, s. 331 przyp. 3; **idem**, *Polsko-francuskie...*, s. 19, przyp. 2; **E. Rudzki**, *Polskie Królowe...*, s. 121.

²² Ostatni potomek starszej linii Gonzagów Wincenty II zmarł bezpotomnie w 1627 r. Karol I (linia młodsza, francuska) zeswatał wówczas swego syna Karola II z bratanicą zmarłego, Marią Gonzagą. Ze związku tego pochodzi Karol III, który przejął władzę w 1637 r.

²³ Pamiętnikarz, opat Michel de Marolles, zanotował: « Nostre Princesse obtint du Roi son breuet pour le gouuernement du Niuernois, don't elle s'enalla bien tost après prendre possession [...] », **M. de Marolles**, *Les Memoires ... abbé de Villeivin divisez en trios parties...*, chez Antoine de Sommaville, a Paris 1656, s. 120; *Le grand Conde et le duc D'Engihien, Lettres inédites à Marie-Louise de Gonzague, reine de Pologne, sur la cour de Kouis XIV (1660–1667)* publiées le manuscript original autographe de Chantilli par **Emil Magne**, ed. Emil-Paul Freres, Paris 1920, s. VI–VII; *Encyklopedia Powszechna*, t. 18, s.v. **J. Bartoszewicz**, *Maryja Ludwika Gonzaga de Nevers*, s. 100; PSB, t. XVIII, **E. Rostworowski** (red.), Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973, s. 107, s.v. **Z. Libiszowska**, *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667)*; **E. Rudzki**, *Polskie królowe...*, II, s. 124; **J.A. Gierowski**, *Historia Włoch...*, s. 241.

²⁴ **M. Serwański**, *Francja wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648)*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1986, s. 343.

colasem Flecelles, hrabią de Bregy. Król stał na stanowisku, że dwór francuski powinien potwierdzić pochodzenie Ludwika Marii z suwerennego domu książąt mantuańskich, powiązanych z rodziną królewską Francji i że małżeństwo zawierane z nią przez króla polskiego łączy go z dynastią panującą we Francji²⁵. Nieuwzględnienie tego żądania groziło następstwami wynikającymi z morgantycznego związku małżeńskiego. W wyniku rozmów pomiędzy posłem króla Ludwika XIV a senatorami reprezentującymi polskiego monarchę, podpisano 17 lipca 1645 roku wstępne porozumienie, postanawiając m.in.:

Promittit Illustrissimus Dominus Vice-comes hanc conjunctionem et nexum cum regno Galliae et ipsa domo regia ejusdem ponderis futuram tanquam si aliquam ex ipso sanguine regio In consortium regini et thalami sibi Serenissimus Rex Poloniae delegisset²⁶.

Małżeństwo Władysława IV z Ludwiką Marią znaczeniem miało być równe z poślubieniem francuskiej księżniczki krwi²⁷.

Prowadzący rokowania ze strony francuskiej hrabia de Bregy, powiadamiając 19 lipca 1645 roku księżniczkę mantuańską o zawartym ze stroną polską wstępnym kontrakcie małżeńskim, tytułował Ludwikę Marię „Wasza Królewska Mość”, przekazał równocześnie zalecenia króla polskiego w kwestii zachowania się Ludwika Marii, wynikającego ze zmiany jej statusu prawnego²⁸.

Negocjacje warunków zawarcia małżeństwa zakończono podpisaniem 26 września 1645 roku w Fontainebleau kontraktu ślubnego. W postanowieniach intercyzy uwzględniono żądanie Władysława IV odnośnie do pozycji prawnej przyszłej małżonki.

We wstępie kontraktu małżeńskiego podkreślono, że księżniczka Ludwika Maria Gonzaga de Cleves, Księżniczka Mantui i Montserrat:

jest bliskiego pokrewieństwa, które łączy ją z Ich Wysokościami, jako że wywodzi się ona z Królewskiej gałęzi Burbonów, Alencon, Bourgogne, pozostając tym samym u boku Królowej

²⁵ *Ibidem*, s. 344.

²⁶ *XX. Points consentis entre le sieur Brégy de Flécelles et le Sénateurs de Pologne pour le mariage de la P-sse; Warszawa 17 lipca* (A.S.Z.F. Kopia), w: **K. Waliszewski**, *Polsko-francuskie...*, s. 201; **W. Czaplński**, *Władysław IV wobec wojny 30-letniej (1637–1645)*, PAU, Kraków 1937, s. 111 (273); **M. Serwański**, *Francja wobec...*, s. 347, przyp. 31.

²⁷ **M. Serwański**, *Francja wobec...*, s. 347.

²⁸ „Co się tyczy precedencji z królową angielską, (która bawiła pod ówczas Paryżu) [Henrietta Maria Burbon – T.S.] król nie chce w żaden sposób, abyś W. K. M. dawała jej krok przed sobą. Więc czy niebyłoby roztropnie unikać jej spotkania, i niewidywać się tylko u niej, albo gdy przyjedzie sama z wizytą do W.K.M? nie chciałabyś sama być przyczyną jakiegoś zamieszania lub nieporozumień na dworze królestwa Jmci francuskich”, cyt za: *Portofolio królowej Maryi Ludwika. Czyli zbiór listów, aktów urzędowych i innych...*, wyd. hr. E. Raczyński, t. I, w drukarni i księgarni Nowej, Poznań 1844, s. 19–20.

[Anny Austriaczki – przyp. T.S.], która to kocha Ją jak gdyby była jej własną córką [tłum. własne – T.S.]²⁹.

W punkcie pierwszym umowy przedmałżeńskiej uznano Ludwikę Marię za francuską księżniczkę krwi, stwierdzając,

Że Jego Wysokość [król Ludwik XIV – przyp. T.S.] oddając w związek małżeński Królowi Polski wymienioną Damę Księżniczkę, jak gdyby była ona jego córką, zgodził się, by obecny tu Kontrakt był sporządzony w języku francuskim, jak było w zwyczaju wobec Córek Domu Królewskiego i jak stosuje się to wobec Królowych Hiszpanii i Anglii [tłum. własne – T.S.]³⁰.

Albrecht Stanisław Radziwiłł, kanclerz wielki litewski w pamiętniku odnotował, że „przed zamążpójściem została dekretem ogłoszona córką Królestwa Francji”³¹. Aktem tym wprowadzono Ludwikę Marię do rodziny królewskiej. Zdaniem Zygmunta Wdowiszewskiego Ludwika Maria została adoptowana przez Ludwika XIV. Jest to niewłaściwa interpretacja. Celem adopcji jest zapewnienie ciągłości rodzinie. W średniowieczu adopcja uległa przekształceniu w instytucję prawa majątkowego. Poza ustanowieniem praw spadkowych i obowiązku alimentacyjnego spełniała ona cele polityczne, skutkiem czego było przeniesienie z jednej osoby na drugą określonych praw i powinności publicznych. U schyłku feudalizmu adopcja była już instytucją martwą i niestosowaną³². Z tekstu układu nie wynika, aby została dokonana adopcja księżniczki. Ludwika Maria awansowała, gdyż podniesiona została do rangi księżniczki krwi³³.

²⁹ Księżniczka Ludwika Maria «non seulement en consideration de Sa Naissance, & de ses grandes & rares qualitez; mais à cause de la proche parenté, qui la joint à leurs Majestez, estant issue des branches Royales de Bourbon, d'Alençon, & de Bourgogne, & aiant esté ainsi élevée, aupres de la Reine, qui i'aime comme sié etoit sa propre Fille [...]», zob. **M. Dogiel**, *Codex diplomaticus Regni...*, Dok. IX, s. 469. Podobnie w punkcie III kontraktu zamieszczono sformułowanie, że Ludwika Maria jest dla króla francuskiego «estant sa proche parente, et née des Princesses du Sang Roial» [jest bliską krewną, urodzoną z książąt krwi królewskiej], *ibidem*, s. 470.

³⁰ «I. Que Sa Majesté donnant en Mariage au Roi de Pologne la susdite Dame Princesse, comme si elle estoit sa Fille, il a été accordé, que le present Contract seroit fait en François, comme on a accoutumé de faire pour les Filles de la Maison Roiale, et comme on le pratique aux Reines d'Espagne, et d'Angleterre», *ibidem*, s. 470.

³¹ **A.S. Radziwiłł**, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, przekł. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, PIW, Warszawa 1980, s. 456. Z. Wdowiszewski odsyła do **S.A. Radziwiłł**, *Pamiętniki*, wyd. E. Raczyński, U braci Scherów, Poznań 1839, s. 175.

³² **A. Stelmachowski**, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1957, s. 24, 33, 34. We Francji, w prowincjach, w których obowiązywało prawo zwyczajowe instytucja adopcji zanikła. Z kolei na południu Francji od XVI w. wywoływała tylko skutki spadkowe, *ibidem*, s. 36.

³³ «[...] la Serenissime et Illustrissime Princesse Madame Louise Marie Gonzague de Cleves, Princesse de Mantouë, de Montferrat etc [...]», **M. Dogiel**, *Codex diplomaticus Regni...*, s. 469.

W intercyzie ślubnej pannę młodą reprezentowali król³⁴ z królową-matką, regentką Anną Austriaczką. Za ich „pozwoleniem i upoważnieniem” zawarty został, z nadzwyczajnym pełnomocnym przedstawicielem króla Władysława IV Wazy, Gerardem Denhoffem, kontrakt małżeński.

Na wniosek Wacława Leszczyńskiego, biskupa warmińskiego, wysłanego przez króla Władysława IV z poselstwem po królową Ludwikę Marię, dwór francuski zgodził się na to, aby ślub *per procura* Ludwiki Marii z królem Polski, którego reprezentował Krzysztof Opaliński wojewoda poznański, odbył się w Katedrze Notre Dame w Paryżu³⁵. Na skutek sprzeciwu, który zgłosił Jean-François Paul de Gondi, koadiutor arcybiskupa Paryża, ślub *per procura* odbył się 5 listopada 1645 roku nie w katedrze Notre-Dame, lecz w kaplicy Palais-Royal, w obecności Ludwika XIV i jego dworu³⁶.

W 1648 roku zmarł Władysław IV. W czasie bezkrólewia, w trakcie rywalizacji o koronę między braćmi zmarłego króla, starszym Janem Kazimierzem i młodszym Kazimierzem Ferdynandem, królowa wdowa opowiedziała się za starszym z Wazów.

W połowie sierpnia 1648 roku Jan Kazimierz za pośrednictwem wicehrabiego Visconti d'Arpajon, posła francuskiego, informował pierwszego ministra regentki Anny Austriaczki, kardynała Mazarin „o powziętym [...] postanowieniu” ożenienia się z Ludwiką Marią, wdową po bracie, że chce to uczynić „za radą, pośrednictwem i powagą królowej Francuskiej”³⁷. Z inicjatywy kanclerza Jerzego Ossolińskiego doszło do zawarcia tajnego układu między królową wdową Ludwiką Marią a Janem Kazimierzem: ta ofiarowała mu pożyczkę, za co on pod przysięgą zobowiązał się z nią ożenić, skoro zostanie wybrany królem³⁸. Jako kandydujący do korony, nie będąc monarchą, nie mógł zasięgnąć rady i zgody senatu.

Tytuł „Madame” zarezerwowany był dla żony młodszego brata króla Ludwika XIII lub dla najstarszej córki monarchy. Użycie pojęcia „Madame” o przypisanym mu znaczeniu pozwala przypuszczać o awansowaniu Ludwiki Marii w hierarchii rodziny dworu francuskiego.

³⁴ Ludwik XIV liczył wówczas lat 7 (ur. w 1638 r.).

³⁵ **Kardynał Retz**, *Pamiętniki*, t. 1, przekł. A. I M. Bocheńscy, PIW, Warszawa 1981, s. 70; **A.A. Bruzen de la Martiniere**, *Historie da la Vie et du Regne de Louis XIV Roi de France et de Navarre...*, Tome premier, chez Jean Van Duren, a la Haye 1742, s. 153; **F. Quatrini**, *Eleonora d'Austria...*, s. 75.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Dok. XLVII Hr. *D'Arpajon do Kardynała Mazarini`ego*; Warszawa, 15 sierpnia, w: **K. Wali-szewski**, *Polsko-francuskie...*, s. 215; **T. Wasilewski** pisze, że Jan Kazimierz uczynił ten krok za pośrednictwem swego sekretarza Isaaka Bartet, **idem**, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1984, s. 60; podobnie **Z. Wójcik**, *Jan Kazimierz Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1997, s. 48 (bez odesłania do źródeł).

³⁸ **L. Kubala**, *Jerzy Ossoliński*, t. II, nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1883, s. 230, zob. przyp. 74; za nim **A.A. Witusik**, *Elekcja Jana Kazimierza w 1648 roku*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska 1962/17/7, sectio F, s. 145.

Po wyborze na tron, Jan Kazimierz w styczniu 1649 roku, podczas sejmiku koronacyjnego, na sekretnej radzie z senatorami, postawił wniosek „by wdowa, żona brata, na nowo ukoronowana wstąpiła w związek małżeński” z nim, na co, choć nie jednomyślnie, uzyskał zgodę³⁹. Monarcha zwrócił się do papieża Innocentego X o dyspensę na związek z owdowiałą bratową. Dyspensę otrzymał 20 lutego 1649 roku. Kontrakt małżeński zawarty 1 marca tego roku został potwierdzony 6 lipca w Compiègne przez króla Ludwika XIV. Do zaślubin z francuską księżniczką, królową-wdową doszło 30 maja. Królowa wdowa po wstąpieniu w związek nowo wybranym monarchą powróciła do aktywnego bytu politycznego.

3. Pozycja majątkowa Ludwika Marii

Status majątkowy Ludwika Marii w chwili zamążpójścia w literaturze oceniany jest różnie. Ludwik Kubala uważa, że dwór francuski, zainteresowany rozluźnieniem związków polsko-habsburskich, polecił Marię de Gonzaga owdowiałemu królowi Polski Władysławowi IV, zachwalając jej piękność i bogactwo, gdy tymczasem „tak bogata nie była”⁴⁰. Zdaniem Juliana Bartoszewicza „Maryja Ludwika [...] była bardzo bogata”⁴¹. Za kandydaturą księżniczki na żonę, według regentki Anny Austriaczki, jak pisze Władysław Czapliński, przemawiał m.in. „majątek po ojcu”⁴². Jak zatem przedstawiała się sytuacja majątkowa Ludwika Marii w świetle kontraktów małżeńskich?

Ludwika Maria po śmierci swego ojca Karola I księcia Mantui w 1637 roku, przejęła posiadłości ziemskie Gonzagów we Francji, z tytułem księżnej de Nevers, stając się „posazną damą”⁴³. Oczekiwania finansowe Władysława IV związane z małżeństwem z księżniczką de Gonzaga były wysokie⁴⁴. Aby utwierdzić Władysława IV w zamiśle poślubienia księżniczki francuskiej, Ludwik XIV, za

³⁹ **A.S. Radziwiłł**, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 3: 1647–1656, przekł. i oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, PIW, Warszawa 1980, s. 173.

⁴⁰ **L. Kubala**, *Jerzy Ossoliński...*, t. I, s. 249. Podobny pogląd wyrażają: **E. Rudzki**, *Polskie królowe...*, II, s. 128; **H. Wisner**, *Władysław IV Waza...*, s. 158; **U. Augustyniak**, *Wazowie...*, s. 161.

⁴¹ *Encyklopedia Powszechna*, t. 18, s.v. **J. Bartoszewicz**, *Maryja Ludwika Gonzaga de Nevers*, s. 100; podobnie **A. Brzozowski**, *Podstawy finansowe działalności politycznej i społecznej królowej Ludwika Marii Gonzagi*, w: **K. Łopatecki**, **W. Walczak** (red.), *Nad Społeczeństwem Staropolskim*, t. I: *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII Stuleciu*, Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Białystok 2007, s. 340.

⁴² **W. Czapliński**, *Władysław IV...*, s. 106; analogicznie **M. Serwański**, *Francja wobec...*, s. 336.

⁴³ **Z. Libiszowska**, *Drugie małżeństwo Władysława IV*, Sobótka 1996/51/1–3, s. 65; **E. Rudzki**, *Polskie Królowe...*, II, s. 124.

⁴⁴ **C. Dulong**, *Mazarin et l'argent Banquiers et prête-noms*, École des Chartes, Paris 2002, s. 215 i nn.

pośrednictwem swego wysłannika, zaoferował dodanie do posagu księżniczki 200 tys. talarów płatnych w połowie w dniu zwarcia umowy małżeńskiej, pozostałą część w roku zawarcia pokoju powszechnego⁴⁵.

W wyniku negocjacji między wicehrabią de Bregy a kanclerzem Ossolińskim, 17 lipca 1645 roku podpisano uzgodnione punkty porozumienia w sprawie małżeństwa księżniczki. De Bregy w trakcie rokowań wykroczył poza instrukcje udzielone mu przez dwór francuski, zgłaszając dodatkowo kwotę 200 tys. talarów⁴⁶. Właściwy kontrakt ślubny Ludwika Marii Gonzagi został podpisany 26 września tego roku w Fontainebleau.

Posag Ludwika Marii, według umowy wstępnej z 17 lipca 1645 roku, miał się składać z trzech pozycji. Pierwszą było wiano wysokości 200 tys. talarów, które miał wnieść król francuski Ludwik XIV. Następnymi: 100 tys. ecu należne od księcia Mantui⁴⁷ wraz z posagiem księżniczki wynoszącym 200 tys. talarów⁴⁸. W sumie była to kwota wielkości 500 tys. talarów co równało się 1 500 tys. liwrow.

Treść kontraktu małżeńskiego w przedmiocie posagu różni się od ustaleń zawartych w porozumieniu wstępnym. Jego wysokość ustalono na kwotę 700 tys. talarów, co stanowiło równowartość 2100 tys. liwrow⁴⁹. Suma ta miała

⁴⁵ Dok. XVIII. *Intruction an sieur Brégy Flecelles s'en retournant en Pologne; Wersal, 22 kwietnia 1645*, w: **K. Waliszewski**, *Polsko-francuskie...*, s. 200; **M. Serwański**, *Francja wobec...*, s. 335–336.

⁴⁶ Flecelles de Bregy w liście z dnia 19 lipca 1645 r. do Ludwika Marii pisał: „Fundując się na ustnej deklaracji W. K. M., umieściłem między artykułami kontraktu, że W. K. M., jako córka domu mantuańskiego, masz prawo do 200 000 talarów posagowej summy, stosownie do familijnego zwyczaju; ale niewiem co na to powie nasz dwór, bo w danej mi instrukcji, niemasz żadnej wzmianki o tych 200 000 talarów?... jest zatem osobistym W. K. M. interesem utrzymywać na dworze bądź co bądź, tę ważną swoją deklaracją”, cyt. za: *Portofolio królowej Maryi Ludwika*, s. 16.

⁴⁷ «La Princesse a 100 000 écus payables par le duc de Mantue, Dok. XX Points consentis [...]», pkt. 3, zob. **K. Waliszewski**, *Polsko-francuskie...*, s. 201. Ojciec Ludwika Marii, Karol I w testamencie zamieścił klauzulę, postanawiając, że jeśli któraś z córek wyjdzie za mąż za monarchę lub za syna czy brata króla, otrzyma wówczas dodatkowe 100 tys. talarów, *ibidem*, s. 185, dok. I, *Testament Karola I. księcia Mantuańskiego, Retelskiego i.t.d. Mantua 31 maja [1637 r.]*. Ludwik XIII przeprowadził w 1640 r. we Francji reformę monetarną wprowadzając m.in. talary zwane *ecu d'argent*, zob. **W.S. Magdziarz**, *Anna Austriaczka...*, s. 22–23; **W. Morawski**, *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Trio, Warszawa 2002, s. 59. Jeden talar (ecu) stanowił równowartość trzech liwrow. Nominał 1 liwra odpowiadał wartości 1,08 złotego polskiego.

⁴⁸ **K. Waliszewski**, *Polsko-francuskie...*, s. 201 dok. XX, pkt. 4.; zob. przyp. 43.

⁴⁹ **M. Dogiel**, *Codex diplomaticus Regni...*, Dok. IX *Pacta matrimonialia [...]*, pkt. II, s. 470. Była to wielka suma. Jean de Laboureur pisał, że Ludwik XIV i regentka Anna Austriaczka „Przyrzekli mu [Władysławowi IV] ją [Ludwikę Marię] z posagiem siedmiokroć sto tysięcy talarów, za które zareczyli, albo raczej za dług własny przyjęli, bo interesa domu Newerskiego, nie dozwalały mu wtedy tak znacznej wypłacić sumy, Wypis z podróży Pani de Guebriant posło-

być wypłacana w różnych terminach. Król francuski zobowiązał się wyasygnować ze swoich środków 300 tys. liwrow w przeddzień zawarcia związku małżeńskiego, kolejne 300 tys. zaś wypłacić na koniec 1646 roku⁵⁰. Strona francuska nie przychyliła się do życzenia Władysława IV, który domagał się, aby wymieniona kwota była uiszczona jednorazowo.

Kwotę 900 tys. liwrow w gotówce, która miała być odliczona od sumy 2100 tys. liwrow, monarcha francuski zobowiązywał się wpłacić w dniu poprzedzającym zaślubiny. Suma ta miała pochodzić z dochodów i z przeniesienia praw księżniczki na bankierów Thomasa Cantariniego i Pierre Serantoniego, którzy stawali się wierzycielami na zasadzie subrogacji, wstępując w prawa zaspokojonego wierzyciela, którym był Ludwik XIV⁵¹. Bankierzy przekazali 900 tys. liwrow na konto spadku Ludwika Marii, pozyskując tak wielkie środki od swoich klientów⁵². Dla zabezpieczenia tej wiarytelności ustanowiono hipotekę na dobrach księżniczki we Francji⁵³. W intercyzie podkreślano, że wartość dóbr znajdujących się w jej posiadaniu jest wyższa od wspomnianej sumy.

Z całej sumy posagowej pozostało 600 tys. liwrow. Wymienioną kwotę, pochodzącą z sukcesji dóbr będących we Francji po zmarłym księciu Mantui⁵⁴, król francuski zobowiązał się przekazać księżniczce na koniec 1645 roku. Nie zamieszczono w kontrakcie postanowienia o zrzeczeniu się przez Ludwikę Marię praw do rodzowego majątku we Francji. Wynikało to z faktu, że Ludwika była jedynym dzierzycielem majątku Gonzagów w monarchii Ludwika XIV. Jej siostry, jak wspomnieliśmy, wstąpiły do zakonu, zaś bracia zmarli.

Formalności związane z sukcesją Ludwika Marii i innych zainteresowanych osób wymagały czasu, w związku z czym nie mogły być one sfinalizowane

wej nadzwyczajnej do Polski za Władysława IV” cyt. za: **J.U. Niemcewicz**, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce...*, Nakład i wydanie nowe Jana Nep. Bobrowicza, T. IV, Lipsk 1839, s. 122. Bazyl Rudomicz zanotował w diariuszu „Posag królowej Polski Ludwika Marii Gonzagi wyniósł 700 000 imperiałów czyli talarów, a oprócz tego za klejnoty wartości 500 000 talentów [? – T.S.] przywiozła z Francji 400 000 talentów”, **B. Rudomicz**, *Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672. Część pierwsza 1656–1664*, przeł. z jęz. łac. W. Froch, oprac. historyczne i historycznoprawne M.L. Klimentowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 257.

⁵⁰ **M. Dogiel**, *Codex diplomaticus Regni...*, Dok. IX *Pacta matrimonialia* [...], pkt. IV.

⁵¹ Oni za sprawą kardynała Mazarin zajmowali się sprawami finansowymi małżeństwa Ludwika Marii. C. Dulong pisze, że finansami, oprócz Thomasa Cantariniego i Pierre Serantoniego, których wymieniono w intercyzie, zajmowali się również Barthelemy Hervart i Vincent Cenami, z którymi w bliskich kontaktach pozostawał kardynał Mazanin; **C. Dulong**, *Mazarin...*, s. 217.

⁵² *Ibidem*, s. 216.

⁵³ **M. Dogiel**, *Codex Diplomaticus Ragni...*, s. 470, pkt. V.

⁵⁴ Wartość tych dóbr szacowano na kwotę 600 tys. liwrow.

w 1645 roku. W rezultacie ani dobra te, ani suma odpowiadająca ich wartości, nie znalazły się w tym czasie w posiadaniu księżniczki. W tej sytuacji władca francuski przyjął na siebie obowiązek wypłacania odsetek od tej kwoty w wysokości 20%, poczynając od 1 stycznia 1646 roku, aż do całkowitej wypłaty wyżej wymienionej sumy w dobrach lub gotówce. Jeśli księżniczka otrzymałaby tę kwotę w nieruchomościach, wówczas stanowić miały one jej własność wolną od długów, hipoteki i obciążeń sukcesji⁵⁵.

Z powyższej sumy posagu 2 100 tys. liwrow król Polski dowolnie mógł rozporządzać 600 tys. liwrow, będącymi darem Ludwika XIV.

Pozostałe 900 tys. i 600 tys. liwrow pozostawały w wyłącznej dyspozycji Ludwika Marii. Gdyby król Polski, za zgodą księżniczki, nimi zadysponował, to w wypadku rozwiązania małżeństwa pieniądze te miały być zwrócone z majątku króla księżniczce lub jej dzieciom, jeśli będą je mieli. W przypadku bezpotomności pary królewskiej miały one przyspaść spadkobiercom rodu du Coste z linii księcia Mantui⁵⁶.

Monarcha francuski gwarantował w punkcie XIV intercyzy, że:

Połowa wszystkich zysków i korzyści płynących z dóbr Sukcesji we Francji, zarówno po tych, którzy już zmarli, jak i tych, co zemrą do końca obecnego roku, dóbr jakiegokolwiek jakości i znajdujących się w dowolnym miejscu usytuowanych, pozostanie przy Księżniczce⁵⁷ [tłum. własne – T.S.].

Nieruchomości te, na mocy polecenia władcy, pozostawały wolne od wszelkich obciążeń spadkowych, Ludwika Maria mogła nimi dysponować dowolnie, a wszelkie pretensje wierzycieli lub innych osób zgłaszane do tychże dóbr, na mocy rozkazu króla, miały być oddalone.

Kwestię wyprawy Ludwika Marii, o której była mowa we wstępnym porozumieniu, pominięto w kontrakcie.

W intercyzie uregulowano sprawę oprawy królowej i prezentu ślubnego. Mianowicie król Polski był obowiązany do ustanowienia na najbliższym sejmie oprawy królowej wedle zwyczaju w postaci dóbr, „posiadłości w miastach, wsiach, twierdzach, ziemiach Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego z nieruchomościami właściwymi dla godności Królowej”⁵⁸. Ustanowienie „daru ślubnego godnego Królowej” pozostawiono do decyzji króla polskiego⁵⁹.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 470–471, pkt. VI.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 471, pkt. IX.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 472.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 471, pkt. X.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 472, pkt. XI.

Postanowienia intercyzy uzyskały gwarancje króla Ludwika XIV i regentki Anny Austriackiej królowej matki i zarejestrowane w Parlamencie oraz w Izbie Obrachunkowej Paryża⁶⁰.

Ludwika Maria 31 maja 1649 roku wstąpiła ponownie w związek małżeński z bratem zmarłego, królem Janem Kazimierzem. W umowie ślubnej zawartej 1 marca 1649 roku postanowiono, że:

układ [...] niema w niczem ubliżać, wznowiać [sic], albo obalać artykułów, albo klauzul, które są na zysk i korzyść Nas królowej w kontrakcie naszym z ś. Pamięci zmarłym królem [...] zatrzymują swoją moc i skutek zupełny w każdym czasie i kiedy tego będzie potrzeba⁶¹.

Postanowienia umowy miały nie naruszać postanowień kontraktu ślubnego z 1645 roku. Zastrzeżono w punkcie czwartym kontraktu, że posag należy do króla⁶². Kwotę posagu: 600 tys. liwów, wymienioną w poprzedniej intercyzy, otrzymywał Jan Kazimierz.

Królowa miała prawo rozporządzania majątkiem własnym, bez potrzeby uzyskiwania zgody króla⁶³. Monarcha zobowiązał się do rozliczeń z dyspozycji finansowych dokonanych za zgodą małżonki na jej majątku. Długi zaciągnięte u królowej miały być zahipotekowane na królewskich włościach⁶⁴.

Do niej należało prawo rozporządzania dobrami, jak i dochodami posiadanymi w Rzeczypospolitej za życia, jak i na wypadek śmierci. Gdyby Ludwika Maria zmarła nie sporządziwszy testamentu, król zobowiązywał się do przekazania jej dóbr prawnym jej spadkobiercom, „którzy powinni być urodzonymi Francuzami, istotnie w Francji zamieszkałymi”⁶⁵. Królowa, zgodnie z kontraktem z 1645 roku, zachowywała prawa przysługujące jej jako Francuzce, co do posiadania, nabywania dóbr dziedzicznych we Francji i rozporządzania nimi za życia, jak i na wypadek śmierci.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 473, pkt. XVI, XVII; *Wypis z podróży Pani de Guebriant...*, w: **J.U. Niemcewicz**, *Zbiór pamiętników...*, s. 122.

⁶¹ *Kontrakt małżeństwa Maryi Ludwiki z Janem Kazimierzem...* w: *Portofolio królowej Maryi Ludwiki...*, s. 38–39.

⁶² „Oświadczamy, że nasz posag, wszystkie w ogólności i szczególności dobra, prawa, imiona, pretensje i sprawy jakiegokolwiek bądź rodzaju, źródła i waloru, nie excypując, ani zatrzymując z nich nic i z jakiegokolwiek bądź przyczyny, zastrzegamy sobie wyłącznie; [...]”, *ibidem*, s. 39..

⁶³ *Ibidem*, pkt 4.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 40, pkt 5.

⁶⁵ *Ibidem*, 40–41, pkt. 6.

W artykule ósmym postanawiano, że przysługuje jej prawo do oprawy „według zwyczajów w królestwie polskim zachowanych”⁶⁶. Z powyższego wynika, że w sprawach majątkowych została zachowana rozdzielność majątkowa pary królewskiej.

Wnioski

Wstępując w związek małżeński z królewskimi przedstawicielami polskich Wazów, księżniczka mantuańska wspięła się na szczyty ówczesnej hierarchii społecznej. Została nie tylko królową – małżonką króla polskiego, lecz stała się członkiem francuskiej rodziny królewskiej.

Z postanowień kontraktów małżeńskich z 1645 i 1649 roku wynika, że stan materialny Ludwiki Marii przedstawiał się również korzystnie. Wysokość posagu wynosiła 2 100 tys. liwrow, z kwoty tej królowi Polski wypłacone miało być 600 tys. jako posag. Pozostała suma miała być wpłacana sukcesywnie przez dwór francuski za pośrednictwem subrogatorów – bankierów paryskich – jako ryczałt z sum pozyskiwanych ze spadku po ojcu Ludwiki Marii⁶⁷. Kwoty te należały do królowej. Zgodnie z obowiązującymi zasadami, w Rzeczypospolitej miała być dla niej ustanowiona oprawa.

W świetle drugiej intercyzy królowa zachowywała prawo do majątku własnego w Rzeczypospolitej, jak i we Francji, i do rozporządzania nim.

Pozycja prawno-majątkowa królowej stwarzała dobrą podstawę do realizacji jej zamierzeń.

Bibliografia

- Augustyniak Urszula**, *Wazowie i królowie rodacy. Studium władzy królewskiej w Rzeczypospolitej XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1999.
- Barwicka-Makula Aleksandra**, *Od wrogości do przyjaźni. Habsburgowie austriaccy wobec Polski w latach 1587–1592*, Wyd. UŚ WNS, praca doktorska pod kierunkiem dr. hab. R. Skowrona, Katowice 2013.
- Borkowska Urszula OSU**, *Pacta matrimonialia domu Jagiellonów*, Roczniki Humanistyczne 2000/48/2, *Cursus mille annorum ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniewskiemu*, s. 44–60.
- Brzozowski Artur**, *Podstawy finansowe działalności politycznej i społecznej królowej Ludwiki Marii Gonzagi*, w: K. Łopateczki, W. Walczak (red.), *Nad Społeczeństwem Staropolskim*,

⁶⁶ *Ibidem*, s. 43, pkt. 8.

⁶⁷ **A. Brzozowski**, *Podstawy finansowe...*, s. 340.

t. 1: *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII Stuleciu*, Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Białystok 2007, s. 339–354.

Czapliński Władysław, *Władysław IV wobec wojny 30-letniej (1637–1645)*, PAU, Kraków 1937.

Dobiecki Wojciech, *Cecylia Renata Austriaczka. Władysława IV pierwsza małżonka*, w: *Dzwon Literacki Pismo Zbiorowe*, t. III, Druk Juliana Kaczanowskiego, Warszawa 1846, s. 5–91.

Dogiel Maciej, *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. I, cz. 1–2, Wilno 1758.

Dorobisz Janusz, *Jakub Zadzik (1582–1642)*, Studia i Monografie nr 280, Uniwersytet Opolski, Opole 2000.

Dulong Claude, *Mazarin et l'argent Banquiers et prête-noms*, École des Chartes, Paris 2002.

Encyklopedia Powszechna, t. 18, nakład i druk S. Orgelbranda, Warszawa 1864.

Gierowski Józef Andrzej, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003.

Hartleb Kazimierz, *Sejm inkwizycyjny r. 1592*, Druk W. Łoziński pod zarz. J. Niedopada, Lwów 1912.

Kardynał Retz, *Pamiętniki*, t. 1, przeł. A. i M. Bocheńscy, PIW, Warszawa 1981.

Kołodziej Robert, *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Wyd. Adam Marszał, Szczecin 2003.

Korzon Tadeusz, *Dola i niedola Jana III Sobieskiego 1629–1696*, t. II, Nakł. AU, Kraków 1898.

Kowalkowski Jacek, *Posag Anny Myśleckiej, żony Fabiana Kowalkowskiego w świetle układu poślubnego z 1593*, Genealogia Studia i Materiały Historyczne 1993/3, s. 95–106.

Kubala Ludwik, *Jerzy Ossoliński*, t. II, nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1883.

Kuchta Joanna, *Instytucja małżeństwa w świetle intercyz przedślubnych w okresie staropolskim*, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, Studia Historia VI, 2007/43, s. 65–75.

Kulesza-Woroniecka Iwona, *Rozwody w rodzinach magnackich w Polsce XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Historyczne, Poznań – Wrocław 2002.

Kupczewska Marta, *Intercyza ślubna z Katarzyną księżniczką Ostrogską, między księżną Imcią Anną z Szemberka Ostrogską wojewodzinią uczynioną a Imcią Panem Tomaszem Zamoyskim wojewodą kijowskim*, *Białostockie Teki Historyczne* 2013/2, s. 287–293.

Leonard Frederic, *Recueil des traites de paix, de treve, de neutralite, de confederation, d'alliance, et de commerce, Fitas par les Rois de France avec tous les princes, et potentats de l'Europe... en six tomes*, Paris 1693.

Libiszowska Zofia, *Drugie małżeństwo Władysława IV*, *Sobótka* 1996/51/1–3, s. 63–70.

Libiszowska Zofia, *Królowa Ludwika Maria*, Zamek Królewski, Warszawa 1985.

Lubczyński Mariusz, *Zawieranie małżeństw przez szlachtę w świetle intercyz przedślubnych oblatowanych w krakowskich księgach grodzkich w latach 1680–1730*, w: H. Suchojad (red.), *Wesele, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, Warszawa 2001, s. 144–155.

Magdziarz Wojciech S., *Anna Austriaczka*, PIW, Warszawa 2013.

Magne Emile, *Le grand Conde et le duc D'Engihien, Lettres inédites à Marie-Louise de Gonzague, reine de Pologne, sur la cour de Kouis XIV (1660–1667)* publiées le manuscrit original autographe de Chantilli par ..., ed. Emil-Paul Freres, Paris 1920.

Marolles Michel de, *Les Memoires ... abbé de Villeivin divisez en trios parties...*, chez Antoine de Somerville, Paris 1656.

Martiniere Antoine Augustin Bruzen de La, *Historie da la Vie et du Regne de Louis XIV Roi Lde France et de Navarre...*, Tome premier, chez Jean Van Duren, a la Haye 1742.

Morawski Wojciech, *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Trio, Warszawa 2002.

- Motteville Françoise de**, *Anna Austriaczka i jej dwór*, wybór i przekład J. Wachowska, wstęp i przypisy Z. Libiszowski, Czytelnik, Warszawa 1978.
- Niemcewicz Julian Ursyn**, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce...*, T. IV, Nakład i wydanie nowe Jana Nepomucena Bobrowicza, Lipsk 1839.
- Orzechowski Stanisław**, *Polskie dialogi polityczne (Rozmowa około egzekucyjnej i Quincunx), 1563–1564*, wyd. J. Łoś, obj. hist. S. Kot, Kraków 1919.
- Pielas Jacek**, *Zabezpieczenie praw majątkowych Anny Stanisławskiej w intercyzie przedślubnej z 1669 roku*, *Almanach Historyczny* 2000/2, s. 209–217.
- Pociecha Władysław**, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. I, PTPN, Poznań 1949.
- PSB, t. III, VI, XVIII.
- Portofolio królowej Maryi Ludwiki. Czyli zbiór listów, aktów urzędowych i innych...*, T. I, wyd. Hr. E. Raczyński, w drukarni i księgarni Nowej, Poznań 1844.
- Przyboś Adam**, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Wyd. Literackie, Kraków – Wrocław 1984.
- Quatrini Francesca**, *Eleonora d’Austria, Maria Anna d’Asburgo-Spagna e Maria Ludovica Gonzaga Nevers: tre regine in viaggio nell’Europa moderna*. Sigla del settore scientifico-disciplinare M.STO/03 praca doktorska Università degli Studi della Tuscia, coordinatore prof. Gaetano Platania.
- Radziwiłł Albrecht Stanisław**, *Pamiętniki*, wyd. E. Raczyński, U braci Scherów, Poznań 1839.
- Radziwiłł A.S.**, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 2: 1637–1646, przeł. i oprac. A. Przyboś, R. Żelwski, PIW, Warszawa 1980.
- Rudomicz Bazyl**, *Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 Część pierwsza 1656–1664*, przeł. z jęz. łac. W. Froch, oprac. hist. i historycznoprawne M.L. Klimentowski, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Rudzki Edward**, *Polskie królowe. Żony królów elekcyjnych*, t. II, Instytut Prasy i Wydawnictw „Novum”, Warszawa 1987.
- Saint-Marie Anselme de, Honore Caille du Fourny, Louis Potier de Courcy**, *Histoire généalogique et chronologique de la Maison Royale de France, des Pairs, Grand Officiers de la Couronne...*, t. 3, par la Compaigne des Libraires, a Paris 1728.
- Serwański Maciej**, *Francja wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648)*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1986.
- Simplicien Paul L.**, *L’Etat de la France*, Tome troisieme, chez Michel-Etienne David, Paris 1736.
- Sokalski Marcin**, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, wyd. Adam Marszał, Kraków 2002.
- Szpaczyński Przemysław Piotr**, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Universitas, Kraków 2013.
- Stasiewicz Krystyna, Długosz Józef**, *Intercyza wiedeńska z 1667 roku*, *Przegląd Humanistyczny* 1988/32/10 (277), s. 159–163.
- Stelmachowski Andrzej**, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1957.
- Sulej Katarzyna**, *Mariaże magnackie w XVI–XVIII wieku na podstawie intercyz przedślubnych*, w: A. Karpiński (red.), *Spółczesność Staropolskie*, t. III *Spółczesność a rodzina*, DiG, Warszawa 2011, s. 63–87.

- Szajnocha Karol**, *Krzysztof Opaliński, Dzieła...*, t. III *Szkice historyczne*, wyd. nakładem i drukiem J. Ungra, Warszawa 1876.
- Szulc Tadeusz**, *Status materialny Marii Kazimierzy Sobieskiej po jej koronacji*, *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 2014/91/1, s. 179–201.
- Śliwiński Artur**, *Król Władysław IV*, Wyd. M. Arcta w Warszawie, Warszawa 1925.
- Targosz Karolina**, *Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.
- Waliszewski Kazimierz**, *Maria Mantuańska Królowa Polska 1644–1648. Studium biograficzne na podstawie źródeł rękopiśmiennych*, Biblioteka Warszawska 1885/3, s. 321–342.
- Waliszewski Kazimierz**, *Polsko-francuskie stosunki w XVII wieku. Opowiadania i źródła historyczne ze zbiorów archiwalnych francuskich publicznych i prywatnych*, Druk. UJ, Kraków 1889.
- Wasilewski Tadeusz**, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1984.
- Wdowiszewski Zygmunt**, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Avalon, Kraków 2005.
- Wisner Henryk**, *Zygmunt III Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.
- Wisner Henryk**, *Władysław IV Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995.
- Wiszniewski Michał**, *Pomniki historyi i literatury Polskiej*, T. IV, w Drukarni D.E. Fridleina, Kraków 1837,
- Witusik Adam Andrzej**, *Elekcja Jana Kazimierza w 1648 roku*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio F, 1962/17/7, s. 119–152.
- Wójcik Zbigniew**, *Jan Kazimierz Waza*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1997.
- Zielińska Teresa**, *Rozważania nad kwestią wyposażenia szlachcianek w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII stuleciu*, *Kwartalnik Historyczny* 1989/95/1–2, s. 93–109.
- Zimmerman Magdalena**, *Intercyza przedślubna Barbary Szembekówny i Seweryna Rzewuskiego z 1726 roku*, *Genealogia Studia i Materiały Historyczne* 2006/18, s. 127–133.

Tadeusz SZULC

THE LEGAL STATUS AND PROPERTY OF LUDWIKA DE GONZAGA IN THE LIGHT OF MARRIAGE SETTLEMENTS FROM 1645 AND 1649

(Summary)

The Ludwika Maria matrimony with Władysław IV Waza took the princess out for the peak of the social hierarchy. The amount of the dowry was 2 100 000 livres. The king of Poland obtained 600 000 liwrów from this amount. The remaining amount was at the disposal of Louise Marie. The Queen was to receive from the Republic of Poland the housing of a dowry. The Queen has retained the right to property in France and in the Polish-Lithuanian Commonwealth

Keywords: the dowry of Queen; prenuptial agreement; the Queen's wedding contract; the legal position of the Queen